

Bernard Lachaise

A Balaton Programok: a francia–magyar tudományos együttműködés sikeres példája?

Az „integrált akcióprogram” (PAI), majd az „Hubert Curien partnerség” (PHC) név alatt futó Balaton Programok 1994 óta léteznek. A francia és a magyar kutatási miniszterek kezdeményezésére jöttek létre, Hubert Curien 1992 szeptemberében, Budapestre tett látogatása során. Közép-Európában egyedül Magyarország vesz részt ilyen típusú kezdeményezésben.¹ Az integrált akcióprogramok – amelyek közül az elsőt az 1970-es évek végén Spanyolországgal együtt hozták létre (PAI Picasso) – eredeti célja az, hogy fejlesszék a kétoldalú kutatási kapcsolatokat Európában, együttműködést tartva fenn Franciaország és más országok csoportjai között. Az integrált akcióprogramok kezdetben Franciaország és más európai uniós országok (1998-ban 8 ország) között működtek, majd az 1990-es évek közepén azokra a közép-európai országokra is kiterjesztették őket, amelyek várhatóan EU-tagok lesznek. A projekteket Franciaország és a külföldi partner egyenlő arányban finanszírozzák. A kiosztott támogatások célja, hogy fedezzék a projektekben részt vevő kutatók utazási és napi-díjköltségeit. A támogatásokat évenként adják egy vagy két évre, kivételesen három évre.

Az eredeti négy célkitűzés a következő: a francia kutatók nemzetközi integrációja, tartós együttműködés kialakítása, amelynek célja, hogy a partnerek kedvező pozícióba kerüljenek az európai pályázatokon, az együttműködés fejlesztése az EU programjai által kevéssé lefedett területeken, nevezetesen a társadalomtudományok és humán tudományok terén, és végül, társadalmi és gazdasági eredmények elérése a technológiaátadás és annak ipari hasznosítása segítségével.² A Külügyminisztérium számára az Hubert Curien partnerségi programok a kutatók mobilitását elősegítő kétoldalú programok, amelyek a Franciaország és partnerei között fennálló tudományos együttműködés kiemelt eszközei.³ A Felsőoktatási Minisztérium számára az Hubert Curien partnerségi programok az Európai Ügyek Minisztériuma és a Külügyminisztérium nemzetközi tudományos és technológiai kapcsolatokat támogató politikájának kereteibe illeszkednek be, és megvalósításuk a Felsőoktatási Minisztérium, valamint a Kutatási és Innovációs Minisztérium támogatásával történik.⁴

A Külügyminisztérium megfogalmazása szerint a kezdeményezés „[a] francia tudományos együttműködés kiemelt eszköze”, és írásommal is ezt a témát szeretném körbejárni a Balaton Programok történetén keresztül, csaknem negyed századdal a létrehozásuk után.

¹ ALLAIRE 1995, 224–225. A PAI 2007-ben kapta a PHC nevet egy híres francia tudósról, Hubert Curien fizikusról (1924–2005), aki kutatási és úrkutatási miniszter volt (1984–1986 és 1988–1993).

² LAREDO–WALDTEUFEL 1998.

³ Partenariats Hubert Curien 2013.

⁴ Lásd www.compuserfrance.org/fr/phc (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)

A téma gyakorlatilag feldolgozatlan, pedig a Balaton Programokat, legalábbis francia részről, a diplomáciai intézmények kérésére többször is értékelték, és Christopher Pichonnier disszertációjában szánt egy rövid részt nekik, az 1994–2004 közötti éveket vizsgálva.⁵ Milyen forrásokat használtam a téma feldolgozásához? A Christopher Pichonnier által megvizsgált francia és magyar diplomáciai archívumokban néhány dossziében vagy feljegyzésben találhatók információk. A francia elnökségi archívumokban Chirac elnökségének archívumaiból (1995–2007) próbáltam kihámozni a Balaton Programokról tett említéseket, amelyek nagyon szórványosak voltak, még a kulturális kapcsolatokról szóló dossziékban is.⁶ A forrásaimat főként a Budapesti Francia Intézet dokumentumai (statisztikák, jelentések, felmérések, összesítések; különösen Sébastien Reymond úrnak szeretnék köszönetet mondani a segítségéért), valamint a Campus France (korábban EGIDE) dokumentumai képezték (itt pedig Marguerite de la Rochefoucauld asszonynak szeretném kifejezni hálát az együttműködéséért). Ezek a források érdekesek, de sajnos kronológiai szempontból hiányosak (az 1998 és a 2004 közötti időszak), és nagyon statisztikai jellegűek, a tartalom és a megvalósítás pontos megjelölése nélkül, és főleg hiányzik belőlük az emberi dimenzió, a kutatók közötti találkozók bemutatása.

Először a Balaton Programok egészét mutatom be 1994 és 2015 között: hány program volt, milyen tudományágakban, milyen francia és magyar intézményekben. Majd megpróbálok mérleget vonni a programokról, hogy lássuk, vajon a megtervezésük idején kitűzött célok megvalósultak-e. Végül az elemzés elmélyítése céljából egy Balaton Programra vonatkozó esettanulmányt fogok bemutatni a Bordeaux-i Montaigne Egyetem (korábban Michel de Montaigne-Bordeaux 3 Egyetem) és a budapesti ELTE történései közötti együttműködésről. Ezt jól ismerem, mivel én is részt vettem benne, és a 21. század első évtizedében én voltam az egyik főszervezője.

A Balaton Programok két évtizede

Több mint 500 PAI és PHC?

Sajnos az archívumok nem árulnak el pontos statisztikát az összes Balaton Program számáról, mivel a 2000–2004-es évek adatai hiányoznak. A források által nyújtott adatok alapján (134 program 1994 és 1997 között, majdnem 200 program 1994 és 2000 között, illetve 205 program 2005 és 2015 között) több mint 500-ra becsülhetjük a Balaton Programok számát két évtized alatt.⁷ Az éves átlag nagy szórást mutat, és az évek múlásával határozott csökkenés tapasztalható. Kezdetben nagy sikernek örvendett: már az első évben 37 projekt valósult meg.⁸ A legutóbbi időszakot tekintve (2005–2015) körülbelül 20 Balaton Programot finanszíroztak évente 2005 és 2012 között, de 2013 óta évente csak 11-et. Vajon ez a jelentkezők számának csökkenésével vagy anyagi megszorításokkal magyarázható? Nehéz erre választ adni, mivel a források nem számolnak be a visszautasított projektek számáról, kivéve az 1994–1997-es időszakot (310 pályázatból 134-et utasítottak vissza, vagyis

⁵ PICHONNIER 2015, 133.

⁶ AN, 5AG5, Jacques Chirac elnöksége.

⁷ LAREDO–WALDTEUFEL 1998; PICHONNIER 2015, 133; TOURMENTE–ANGLES 2016a.

⁸ PICHONNIER 2015, 133.

a pályázatok 34%-át).⁹ Bizonyára mindkét ok szerepet játszott, de a második valószínűleg többet nyomott a latban. A költségvetési megszorításokon túl azt is figyelembe kell vennünk, hogy a Balaton Programok egyik célja – akárcsak az 1990-es években a kelet-európai országokkal létrehozott többi integrált akcióprogram esetében – „az európai uniós integrációra való felkészítés” volt, ami 2004-től kezdve veszített jelentőségéből.¹⁰ Ezenkívül nemzetközi szinten a PHC-k számának növekedése – a térkép világosan megmutatja – a finanszírozás megosztásához vezetett: jelenleg 68 PHC létezik (31 európai, 9 észak-afrikai és közel-keleti, 10 ázsiai, 1 szubszaharai afrikai, 2 óceániai, 15 amerikai országokkal), szemben az 1998-ban meglévő 11 programmal, amelyek mindegyike európai volt.¹¹

Főleg a „nehéz” tudományok terén

A Balaton Programok, amelyek eredetileg az alap- és alkalmazott tudományokra korlátozódtak, 1996 óta gyorsan kiterjedtek a humán és társadalomtudományokra is. A tudományágak megoszlása azonban a „nehéz” tudományok állandó és jelentős túlsúlyát mutatja. Így az 1995–1998 közötti években a Balaton Programok 31%-át matematikai, fizikai és kémiai, 27%-át biológiai és orvostudományi programok alkották, megelőzve a mérnöki tudományokat (15%), a környezetvédelmet/földtudományokat, az agrártudományokat, és még inkább megelőzve a humán és társadalomtudományokat. A magyarországi francia nagykövetség 2005–2015 közötti évekre vonatkozó tanulmánya teljes mértékben megerősíti az előző évek tendenciáját: a Balaton Programok több mint 36%-át matematikai, fizikai és kémiai (főleg a két utóbbi), 26%-át a biológiai-orvostudományi programok teszik ki, míg körülbelül egyenlő arányban (8,5%) szerepelnek a mérnöki tudományok, a földtudományok és az agrártudományok, és végül (körülbelül 6%) a humán és társadalomtudományok, valamint az információs és kommunikációs tudományok. A magyar vezetésnek az a kezdeti kívánsága, hogy a hangsúlyt a technológia átadására és annak gazdasági, főként ipari hasznosítására fektessék, mindvégig teljesült, és a megpályázott projektek kiválasztásánál is érvényesült.

Párizs és Budapest a főszervezők között

A 2016-ban végzett felmérésekre adott válaszok alapján lehetővé vált a Balaton Programokban részt vett francia műhelyek teljes feltérképezése francia részről, és ennél kisebb mértékben Magyarországon is. Ezekből az egyetemek vagy más felsőoktatási intézmények túlsúlya tűnik ki (Műszaki Egyetem, Bányamérnöki Egyetem, EPHE, CNAM stb.) egyfelől Párizsban és az Ile-de-France területén (42%), másfelől Budapesten (58%). Ez az arány a két világváros demográfiai súlyával könnyen megmagyarázható (a francia és a magyar lakosság körülbelül 18%-a él bennük), de főként tudományos jelentőségük az oka: Párizsban

⁹ LAREDO–WALDTEUFEL 1998, 7.

¹⁰ LAREDO–WALDTEUFEL 1998, 4. A Balaton integrált akcióprogrammal párhuzamosan létrehozták „az európai uniós csatlakozásra hosszabb távon esélyes kelet-európai országokkal” közös integrált akcióprogramokat is: a Cseh Köztársasággal (PAI Barrande) és Szlovéniával (PAI Proteus).

¹¹ Partenariats Hubert Curien 2013.

és régiójában, valamint Budapesten nagy számban koncentrálnak Franciaország és Magyarország egyetemei és főiskolái.

Franciaországban azonban körülbelül húsz vidéki város vett részt a Balaton Programokban, amelyek az ország területén nagyjából egyenlően oszlanak el. Ezek a következők: Aix-Marseille, Lyon, Montpellier, Rennes, Strasbourg, amely magasan az élen áll (3–5 program), ezt követi Bordeaux, Lille, Poitiers, Toulouse, Tours (2 program) és még számos más város (1 program), vagyis nagyjából minden vidéki egyetem. Magyarországon Budapest után főleg két egyetem érintett: a debreceni és a szegedi, majd ezektől messze lemaradva következik a pécsi egyetem, valamint Gödöllő, Veszprém, Miskolc és Sopron felsőoktatási intézményei.

A Nemzeti Tudományos Kutatási Központ (CNRS) és a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) súlya és az egyetemek korlátozottabb részvétele

Az első Balaton Programok óta a CNRS és az MTA a projektek 12%-ának a főszervezője, és a kezdeményezések csaknem felét felsőoktatási intézményekkel együttműködve végzi. A csak egyetemi szervezésű programok az összes programnak csupán a 18%-át alkotják.¹²

A 2005–2015 közötti időszakban a Balaton projektek támogatását nagyjából egyenlően osztották el a nagy kutatóintézetekben (INSERM, CEA, INRA, a párizsi villamosmérnöki kutatóintézet, a Synchrotron Soleil, az elméleti és alkalmazott informatikai kutatóintézet, a genetikai, molekuláris és sejtbiológiai intézet, a bibracte-i európai régészeti központ) dolgozó CNRS-kutatók (kutatásvezetők, kutatók, mérnök-kutatók), valamint az egyetemeken és főiskolákon működő „kutatócsoportok” (EA) és főleg „vegyes kutatási egységek” (UMR) között.

A Balaton Programok sikere

Az elérhető forrásokat a felmérésekre adott – postán elküldött, később elektronikus – válaszok alkotják, amelyeket a sikeres projektek szervezői körében készítettek. Pontos és kimerítő elemzésre tehát nem nyílik lehetőség. 1998-ban a válaszok aránya 70%-os volt, de nagy eltérések jelentkeztek az egyes tudományágak között. 2016-ban a megkérdezettek csupán 53%-a adott választ.

Hasznos eszköz a nemzetközi szintésre való kijutásra és beilleszkedésre

E célkitűzés vitathatatlanul sikeresen valósult meg. Az 1990-es évekig és a Balaton Programok létrejöttéig alig akadt olyan felsőoktatási intézmény, amelynek kapcsolatai és tudományos együttműködése lett volna magyar intézményekkel, főleg vidékiekkel. Ez alól kivételt képezett a Paris 3 Egyetemen 1985-ben létrehozott Egyetemközi Magyarságtudományi Központ, valamint a párizsi EHESS együttműködésével a Magyar Tudományos Akadémia

¹² LAREDO–WALDTEUFEL 1998, 8.

és a budapesti ELTE által 1988-ban alapított Atelier Francia–Magyar Társadalomtudományi Központ. A hidegháború idején a vasfüggöny, ha nem is akadályozta meg, de jelentősen leszűkítette a találkozók lehetőségeit.

A Balaton Programok révén az egyetemek többsége, számos kutatóműhely és az egyes országok legalább ezer kutatója építhetett ki kapcsolatokat és működhetett együtt Magyarországgal, illetve a magyar kutatók Franciaországgal. Ez a lehetőség annál is inkább fontos a magyar egyetemek számára, mivel a rendszerváltás előtt a doktori tanulmányok és a kutatás kizárólag a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) hatáskörébe tartozott. Az 1990-es évek közepén a Balaton Programok korai létrehozása Magyarországot élenjáró országgá tette a francia egyetemeknek a kelet-európai országok felé nyitása terén, közvetlenül a politikai változások után, amikor Magyarország európai uniós integrációja elkezdődött. Ez annál is inkább fontos, mivel a 20. század történelme során – főleg a két világháború alatt – Franciaország kapcsolatai inkább a hagyományos „szövetségesével” – Lengyelországgal, Csehszlovákiával és Romániával –, nem pedig Magyarországgal erősödtek meg.

Kivételes esetekben azonban nem a Balaton Programok jelentik az első kapcsolatok felvételét a francia kutatócsoportok és Magyarország között. Így a lyoni egyetemen matematikából több Balaton Program is lehetővé tette, hogy fennmaradjanak és továbbfejlődjenek Magyarországgal azok a tudományos kapcsolatok, amelyek Erdős Pál és Jean-Louis Nicolas között alakultak ki az 1970-es években.¹³ Néha egy nemzetközi konferencia ad indítást: „Obadi professzor és én egy Gordon konferencián találkoztunk 2001-ben, Oxfordban. Elhatároztuk, hogy együttműködünk, és ekkor igényeltünk támogatást a PHC Balaton alapból.”¹⁴ Ilyen esetekben a Balaton Program értékes kiegészítést nyújt egy már meglévő munkakapcsolathoz: „a PHC nagyon fontos, mert lehetővé teszi a több mint tizenöt évvel ezelőtt létesített kapcsolat fenntartását Nyulaszi professzor csoportjával, de új együttműködés kialakítását is elősegíti a tanszék más tagjaival”.¹⁵

A programok ritkán folytatódnak európai uniós projektként

A magyarországi francia nagykövetség 2016-ban azt a kérdést tette fel a 2005–2015-ös időszak alatt a Balaton Programokra támogatást elnyert francia kutatóknak, hogy a PHC Balaton Program folytatódott-e valamilyen európai uniós program keretében. Az erre adott válaszoknak csupán a 15%-a volt igenlő.¹⁶ Sőt, idővel egyre kevesebb lett a pozitív válaszok aránya (24% 2005–2008-ban és 5% 2012–2015-ben). Összesen csupán 17 Balaton Program folytatódott uniós programként: 7 COST, 7 PCRD, 1 ITN, 1 TÁMOP és 1 RBUCE-UP.¹⁷ Ennek két magyarázata is van: számos Balaton Programot kis kutatócsoportok

¹³ Joël R., több Balaton Program szervezője 2004 és 2011 között. Forrás: A PHC Balaton Program hatásvizsgálata, 2016.

¹⁴ Angelica K., két Balaton Program szervezője 2002 és 2007 között. Forrás: A PHC Balaton Program hatásvizsgálata, 2016.

¹⁵ Muriel H., két Balaton Program szervezője 2013 és 2014 között. Forrás: A PHC Balaton Program hatásvizsgálata, 2016.

¹⁶ Emlékeztetőül: a 205 kiküldött kérdőívből csak 109-et küldtek vissza megválaszolva.

¹⁷ COST: Európai Tudományos és Technológiai Együttműködés; PCRD: Technológiai Kutatási és Fejlesztési Keretprogramok; ITN: Innovatív Képzési Hálózatok; TÁMOP: Társadalmi Megújulás Operatív Program (EU-Magyarország); RBUCE-UP: Találkozó a Kutatók Nemzetközi Mobilitásáért.

szerveznek, amelyeknek hiányoznak az emberi és a tudományos eszközeik ahhoz, hogy nagy európai kutatási programokra pályázzanak; a francia és a magyar kutatócsoportok között csak egy jól megalapozott együttműködés teszi lehetővé, hogy válaszolni tudjanak a projektfelhívásokra.¹⁸

A projektek nem elég nyitottak a humán és társadalomtudományok felé

A célkitűzések e téren hiányosak, mint arról a humán és társadalomtudományok Balaton-projektekben elfoglalt csekély aránya tanúskodik, vagyis évente átlag egy program valósult meg ezen a területen 2005 és 2015 között. Az elfogadott projektek témái: a régészet, a nyelvek, a francia nyelvterület, a költészet, az őstörténet, a gazdaság, és leggyakrabban összehasonlító tanulmányokról van szó Franciaország és Magyarország között, vagy a két ország közötti kapcsolatokat érintő tanulmányokról.¹⁹ Talán azért ritkák a Balaton Programok ezen a területen, mert itt a pályázatok száma jóval kevesebb, mint a „nehéz” tudományok terén? A forrásokból nem derül ki. A magyar partner is oka annak, hogy a nehéz tudományok előnyt élveznek, és francia részről egyesek ezt sajnálják. „Nagyon fontos, hogy továbbra is inkább alapkutatás jellegű munkákat finanszírozzunk, és nem csak nagyon célzott kutatásokat, a jelenlegi tendenciával ellentétben, amely azt mutatja, hogy a magyar partner egyre inkább az alkalmazott kutatást részesíti előnyben.”²⁰ De az is nagyon valószínű, hogy a kémiai, fizikai, biológiai, technológiai, agronómiai és más műhelyekből származó projektek jobb megítélésben részesülnek, mivel az innovációs hatásaik az orvostudomány vagy a gazdaság terén „láthatóbbak,” vagy „hasznosabbnak” ítélik őket. A „technológiai átadás és az ipari alkalmazás” gyakoribb ezeken a területeken. A korlátozott anyagi eszközökkel rendelkező humán és társadalomtudományok, valamint a sokkal jelentősebb költségvetésű többi tudomány közötti eltérés nem csak a PHC-programokra jellemző: a franciaországi kutatások jellemző és állandó vonása. A megkérdezettek közül egyesek ezt sajnálják, mint például ez az őstörténettel foglalkozó régésznő, aki így nyilatkozik: „Leginkább azt szeretném, ha minden tudományág reprezentativitását meg lehetne őrizni a támogatások odaítélésénél, nevezetesen a humán tudományok esetén vagy a természettudományok és a humán tudományok között található diszciplínák esetén is, mint amilyen például az enyém.”²¹

¹⁸ TOURMENTE-ANGLES 2016a, 2–3.

¹⁹ Például: *Archeológiai kutatás az európai vaskor két fő helyszínén: Bibracte/Mont Beuvray-ben, Franciaországban és Bata-Öreghegyen, Magyarországon* (2013); *A magyar és a francia nyelv szintaxisának néhány alapvető ellentéte* (2010); *A frankofónia és az irodalmi és kulturális kapcsolatok Franciaországban, Magyarországon, Közép-Európában és a Balkánon* (2005); *A Neander-völgyi ősember és a Homo sapiens technológiai és önfenntartó viselkedésének az összehasonlítása Magyarországon és Franciaországban* (2006); *A magyar mezőgazdaság az Európai Unióban: az első tapasztalatok és a jövőbeli kihívások* (2008).

²⁰ Amint ezt Sylvain P., az egyik Balaton Program (2010–2011) szervezője írja. Forrás: *A PHC Balaton Program hatástanulmánya* 2016.

²¹ Marylène P.-M., az egyik balatoni program szervezője 2012–2013-ban. Forrás: *A PHC Balaton Program hatástanulmánya* 2016.

A tudományos kutatások esetén nagyon pozitív, a technológiai átadás terén szerényebb a mérleg

Azok a kutatók, akik 2005 és 2015 között Balaton Programban vettek részt, és akiket a budapesti Francia Intézet 2016-ban hatástanulmány céljából megkérdezett, szinte egyöntetűen azt állították, hogy megszerzett tapasztalataik pozitívan hatottak a tudományos kutatásukra. A Balaton Programok sikeresnek bizonyultak a fiatal doktorandusz vagy doktorált kutatók egymással való találkozása, a professzorok egyetemekre való meghívása, a közös elbírálású disszertációk megvalósítása, a nemzetközi konferenciák szervezése, új partnerek keresése, új Erasmus-szerződések megkötése és végül a cikkekben, folyóiratokban vagy közös munkákban megtestesülő tudományos produktumok felfutása szempontjából. A Balaton Programokban részt vevők többsége dicsérte a „kis léptékű”, de rugalmas finanszírozás érdemeit, összehasonlítva a kutatási szerződések döntő többségével, nevezetesen az ANR vagy az európai nemzetközi pályázati felhívásokkal.

Ezzel szemben a Balaton Programok hozadéka technológiai és gazdasági téren sokkal szerényebb: kevés projektszervező említ meg ilyen eredményeket. A kevés példa közül megemlíthetjük a Meteorológiai Kutatás Országos Központja (Franciaország) és az egyik magyar meteorológiai szolgálat (NMO) közötti együttműködést 2012–2013-ban, amely lehetővé tette „az alacsony felhők operatív előrejelzésének” a javítását, vagy a toulouse-i Paul Sabatier Egyetem és a budapesti Pázmány Péter Egyetem közötti együttműködést, amelynek eredménye egy „biológiai anyag cseréje lett (Humán Agyminta Bank Magyarországon, genetikailag módosított egér Franciaországban)”.²²

Esettanulmány: együttműködés a Balaton Programok keretében a budapesti ELTE és a bordeaux-i Montaigne Egyetem történészei között

Ez a bizonyos szempontból eredetinek nevezhető projekt eredetiségét a következő három dolognak köszönheti: a régóta tartó együttműködésnek, a programok gyakoriságának és a tudományág ritkaságának. A budapesti ELTE és a bordeaux-i Montaigne Egyetem történészei közötti, 1997 óta tartó program az elsők közé tartozik. Az első Balaton Program ötlete egy pau-i egyetemi tanártól és modernkori történésztől, Julian Montemayortól származik, aki az egyik budapesti tartózkodása alatt kapcsolatba került egy magyar modern kori történésszel, az ELTE-n tanító Ring Évával. Julian Montemayor röviddel ezután ideiglenesen felhagyott a tanítással, mivel kulturális posztokat töltött be külföldön, és az elkezdett együttműködést a szintén a bordeaux-i Montaigne Egyetemen tanító egyik kollégája és barátja, Philippe Loupès folytatta, aki szintén modern kori történelemmel foglalkozott.²³

A régóta tartó közös munka annál is inkább érdekes, mivel az első Balaton Program szervezői lerakták az alapokat, és olyan kapcsolatokat teremtettek, amelyek azóta

²² François B., az egyik Balaton Program szervezője 2012–2013-ban, és Caroline F., az egyik Balaton Program szervezője 2006–2008-ban. Forrás: *A PHC Balaton Program hatástanulmánya* 2016.

²³ Julian Montemayor elmondása alapján 2018.

is fennállnak. Ez a folyamatosságnak köszönhetően fontos előnyt jelent a tevékenységek eredményeire nézve, mivel a budapesti ELTE és a bordeaux-i egyetem történészei közötti együttműködés második eredeti vonását a programok gyakorisága alkotja. Az első programokhoz (1997–1998 és 2000–2001) hozzáadódik még két másik Balaton Program is (2004–2006 és 2008–2009).²⁴

A Bordeaux 3 és az ELTE közötti együttműködés két szempontból is ritka: a humán tudományok tárgykörében folynak, ezen belül pedig a modern kori és jelenkori történelem területén. A témák változatosak, például: *A Bourbon-modell és elterjedése Európában* (1997–1998), vagy *Magyarok Franciaországban és franciák Magyarországon* (2008–2009), esetleg *Az egyetemek világa Franciaországban a 18. századtól napjainkig* (2004–2005).

A mérleg összességében pozitív, a Balaton Programok alatt kialakult kapcsolatoknak köszönhetően

Meg kell különböztetnünk a Balaton Programok önmagukban is pozitív eredményeit és az itt létrejött kapcsolatoknak köszönhetően, a kétoldalú tudományos együttműködés terén kiváltott dinamikát. Az első közvetlen eredményt a nemzetközi nyitás jelenti. Az első Balaton Program során a bordeaux-i történészek először kerültek kapcsolatba és alakítottak ki együttműködést egy közép-európai országgal, míg korábban a nemzetközi kapcsolatok, a város földrajza és történelme alapján a földközi-tengeri világ (Spanyolország és az észak-afrikai országok), a Brit-szigetek, Németország és Fekete-Afrika felé orientálódtak. A Balaton Programok alkalmával, az anyagi támogatásoknak köszönhetően több mint tizenöt francia és magyar kutató utazhatott.²⁵ Ehhez még hozzáadódik az a több mint tíz magyar kutató, akik a Balaton-missziók keretében a Budapesten szervezett konferenciákon vettek részt.²⁶ A PHC-program egyik várt célkitűzése azonban nem valósult meg: egyetlen fiatal doktoranduszt vagy doktorált kutatót sem vontak be a kutatócsoportok munkájába.

A Balaton Programok másik konkrét eredményét a belőlük eredő tudományos publikációk jelentik 2005-től kezdve, majd 2010–2011-ben nagyobb méreteket öltve. Így Franciaországban megjelent egy könyv Magyarország történetéről, egy modern kori történész, François Cadilhon tollából, amelyhez az előszót Ring Éva, az utószót pedig Kalmár János,

²⁴ A második Balaton Programot két modern kori történész, Michel Figeac és Ring Éva szervezte; a harmadikat Bernard Lachaise jelenkori történész és Ring Éva; a negyediket pedig két jelenkori történész, Bernard Lachaise és Majoros István.

²⁵ Betűrendi sorrendben: francia részről 7 modern kori, 4 jelenkori történész (François Cadilhon, Marguerite Figeac, Michel Figeac, Bernard Lachaise, Sébastien Laurent, Philippe Loupès, Jean-Pierre Moisset, Julian Montemayor, Dominique Picco, Eric Suire, Françoise Taliano des Garets), magyar részről Borsi-Kálmán Béla, Hahner Péter, Kalmár János, Kovács Ilona, Krász Lilla, Majoros István, Penke Olga, Ring Éva.

²⁶ Betűrendi sorrendben: Bakody Csilla, Benda Gyula, Czoch Gábor, Gelléri Gábor, Kerekes Dóra, Kecskés Gusztáv, Kiss Mihály József, Klenjanszky Sarolta, Köpeczi Béla, Müller Viktória, Székely György.

magyar történészek írták.²⁷ A Balaton Programok résztvevői által írt legalább tizenkét cikk jelent meg a magyar *Öt kontinens* című folyóiratban (az ELTE Bölcsészettudományi Karának Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszékének kiadványa), amely öt francia, köztük három bordeaux-i történészt választott be a szerkesztőbizottságába.²⁸ Több mesterképzési és három doktori disszertáció megírásához nyújtottak segítséget a programok.²⁹ Három egyetemi tanár vendégtanárként jött a bordeaux-i Montaigne Egyetemre.³⁰ Végül, az ELTE és a bordeaux-i egyetem történészei között kialakult személyes, baráti kapcsolatokat is a Balaton Programok eredményei között kell megemlítenünk. Ezek az erős baráti szálak főként egyfelől Ring Éva, Kovács Ilona, Kalmár János és Majoros István, másfelől Philippe Loupès, François Cadilhon, Michel Figeac és Bernard Lachaise között szövődtek.

A Balaton Programoknak köszönhetően a tudományos együttműködésnek számos esetben volt folytatása. Történelemből több Erasmus-szerződést is kötöttek a bordeaux-i Montaigne Egyetem és az ELTE között (2008), valamint a bordeaux-i Montaigne Egyetem és a Pécsi Tudományegyetem között (2010).³¹ Az első Balaton Programok még nem vezettek uniós finanszírozású, ambiciózus projektekhez, de ajtót nyitottak Közép-Európa felé, és a bordeaux-i CEMMC (a Modern és Kortárs Világok Tanulmányi Központja), Michel Figeacnak köszönhetően számos szerződést és PHC-programot hozott tető alá Lengyelországgal és a Cseh Köztársasággal. Bordeaux-ban magyar kutatók vettek részt a *Franciaország hatása Közép-Európában a 17. századtól napjainkig* című kollokviumon, valamint Fejtő Ferencről és a jelenkori Magyarországról tartott rendezvényeken.³² Bordeaux-i tanárok és mesterképzésben tanuló hallgatók pedig Budapesten vettek részt nemzetközi kollokviumokon, amelyeket az ELTE történelmi tanszéke vagy Egyetemközi Francia Központja, a Budapesti Francia Intézet, illetve a Terror Háza kezdeményezett, partnerségi kapcsolatban a Francia Intézettel és a Charles de Gaulle Alapítvánnyal, Pécsen pedig a Bölcsészettudományi Kar

²⁷ CADILHON 2005.

²⁸ Ábécérendben: Catherine Horel, Elisabeth du Réau (Párizs), François Cadilhon, Michel Figeac, Bernard Lachaise (Bordeaux).

²⁹ Kettőhöz anyagi támogatást is nyújtottak: Olivier Maurin: *Magyarország és Dél-Németalföld a spanyol örökösödési háború idején* (2016), François Cadilhon irányítása alatt; PICHONNIER 2015, Bernard Lachaise irányítása alatt, és egy megírása még folyamatban van: Matthieu Aubert: *Az Eszterházyak, a Bourbonok és a Habsburgok (1770–1830)*, François Cadilhon irányítása alatt.

³⁰ Ring Éva, Kalmár János (ELTE) az UFR egyetem történelmi oktatási és kutatási részlegébe, és Kovács Ilona (Szegedi egyetem) a történelmi és az irodalmi tanszék új humán oktatási és kutatási részlegébe.

³¹ Az ELTE-vel kötött szerződés François Cadilhon, a pécsi egyetemmel kötött szerződés pedig Bernard Lachaise, majd Nicolas Patin irányításával valósult meg.

³² FIGEAC–DUMANOWSKY 2010 (a szerzők között: Krász Lilla, Kalmár János és Majoros István). Fejtő Ferenc életéről és munkásságáról szerveztek egy találkozót 2009-ben a bordeaux-i Montaigne Egyetemen, Kende Péter és Majoros István részvételével. Schreiber Tamás újságíró és a párizsi Magyar Intézet igazgatója, Ablonczy Balázs 2011-ben és 2012-ben közreműködtek a rendezvényeken.

Történelmi Intézetével.³³ Gyümölcsöző kapcsolatok alakultak ki magyar kutatókkal, például Fejérdy Gergellyel, Kecskés Gusztávval és Garadnai Zoltánnal.³⁴ Végül az említett tudományos rendezvények kapcsán megjelent publikációkhoz még hozzáadódnak azok a tudományos cikkek, amelyeket magyarok és bordeaux-iak írtak Franciaországban megjelent könyvekbe, leggyakrabban a francia–magyar kapcsolatokról.³⁵

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy túlzás lenne a Balaton Programokat a „tudományos együttműködés kiemelt eszközének” tekintenünk, mivel a célkitűzések megvalósításában jelentkező hiányosságok és a kapcsolattartást megkönnyítő, de a kutatási programokat – főként a nehéz tudományok terén – nem támogató szerény finanszírozás nem teszik ezt lehetővé. És ami a legfontosabb, a Balaton Programok csupán egy aspektusát képezik a Franciaország és Magyarország közötti kulturális és tudományos kapcsolatoknak: az országos keretek között (egyetemek, felsőoktatási intézmények, a Nemzeti Tudományos Kutatási Központ, a Tudományos Akadémia, a budapesti Francia Intézet és a párizsi Magyar Intézet) vagy az Európai Unió keretei között számos más kezdeményezés áll a tudományos együttműködés szolgálatában (egyéb finanszírozott programok, konferenciák, kollokviumok stb.).

Azonban, ha mérleget vonunk a Balaton Programokról, mégis sikerként könyvelhetjük el, és ennek legfőbb bizonyítéka a résztvevők egyértelműen pozitív véleménye. Ez egy immár komoly múlttal rendelkező – már a felnőttkort is elérte – együttműködés, amelynek az irányítása áttekinthető, bár a kis kutatócsoportok számára néha nehézkesnek tűnhet; szerény költségek jellemzik egy olyan időszakban, amikor a költségvetési keretek meglehetősen szűkösek; konkrét eredményeket – számos publikációt – képes felmutatni; a tapasztalt vagy kezdő kutatók korán és tartósan kapcsolatba kerülnek egymással, és rengeteg, egyszerűen

³³ François Dubasque (a bordeaux-i Montaigne Egyetem történészdoktora és a poitiers-i egyetem jelenkori történelemtanára) és Bernard Lachaise kilenc bordeaux-i hallgatóval (Antoine Baptiste, Marianne Brasseur, Baptiste Bruzel, Jean-Baptiste Chort, Laure Delmouly, Caroline Ithurburu, Alexandre Gourlaouen, Guillaume Ortolan és Romain Richaud) Budapesten két nemzetközi kollokviumon vettek részt, amelyet az „Európa a polgárokért” program támogatásával Maruzsa Zoltán szervezett. Az egyik címe a *Molotov–Ribbentrop-paktum* (2009), a másiké pedig a *Kirakatperek, koncentrációs és munkatáborok, valamint a politikai menekültek sorsa a 2. világháború előtt és után* (2011). A kollokviumok anyaga angolul jelent meg Magyarországon. François Dubasque és Bernard Lachaise a következő kollokviumon tartottak előadást: *A magyar soros elnökség 2011: véleménycsere Magyarország Európai Unióban betöltött helyéről* (2011), amelyet a CIEF szervezett, és az előadások szövege az *Öt Kontinens* című folyóiratban jelent meg. Bernard Lachaise két történelmi kollokviumon vett részt, amelyet a pécsi egyetem szervezett Bene Krisztián kezdeményezésére, „a francia–magyar kapcsolatok dimenziói a modern kortól az európai integrációig” témájában (2013 és 2015). Az első kollokvium anyagát Bene Krisztián és Dávid Ferenc szerkesztette, és a pécsi egyetem Kódex Kiadója jelentette meg (2014). Bernard Lachaise részt vett a *Franciaország szolgálatában. Charles de Gaulle 1890–1970* című nemzetközi konferencián (2013), amelynek a szövege magyarul megjelent: *Hogy jobban értsük a huszadik századot. Konferenciák 2012–2013, Korrajz. A XX. Század Intézet Évkönyve* (2014). Továbbá részt vett a Budapesti Francia Intézet 2013. október 21-én tartott konferenciáján Guy Turbet-Delofról (az intézet első igazgatója volt 1947 és 1958 között). Végül, három bordeaux-i történész (François Cadilhon, Caroline Le Mao, Michel Figeac) a *Mindennapok történelme. Történetírás 17–21. század* című kollokviumon vett részt, amelyet az ELTE-n szerveztek 2013-ban, és amelynek az anyaga az *Öt Kontinens*ben jelent meg 2014-ben.

³⁴ Bernard Lachaise több kollokviumon is részt vett velük, és az utóbbi kettő Christopher Pichonnier doktori disszertációjának megvédését elbíráló bizottságban is szerepelt.

³⁵ Így például Majoros írása megjelent: *Bűnös vagy áldozat? Néhány megjegyzés III. Napóleon külpolitikájáról* In AUDIGIER–LAURENT 2015; LACHAISE 2011; LACHAISE 2012; PICHONNIER 2015.

emberinek nevezhető találkozóra ad alkalmat magyarok és franciák között. Bár a sokoldalú kapcsolatok felé nyitás bizonyára nem megfelelő, a kétoldalú francia–magyar kapcsolatok létesítésében és megerősítésében nem elhanyagolható a sikere. Miközben más nagyra törő tervek, amelyeket a francia és a magyar vezetők alkottak az 1980-as években, François Mitterrand és Jacques Chirac elnöksége alatt, megvalósulatlanok maradtak – mint például a budapesti francia egyetem terve –, a Balaton Programok rendszeresen követték egymást.³⁶ Mint ahogy a 2016-os PHC-program szervezői is tették, kívánjunk hosszú életet a Balaton Programoknak, és ez egybeesik a magyarországi francia nagykövetség megállapításával is: „A PHC Balaton Programoknak megvan a saját logikájuk a francia és a magyar kutatócsoportok közötti tartós kapcsolatok kiépítésében.”³⁷ A bordeaux-i Montaigne Egyetem és az ELTE történészei közötti, hosszú idő alatt kifejlődött, bizonyos tekintetben kivételes együttműködés is ennek a vitathatatlan bizonyítéka.

Irodalom

- ALLAIRE, Françoise (1995): A francia–magyar kulturális kapcsolatok 1989 óta. *Revue d'Europe centrale*, Tome 3. No. 2. 224–225.
- AN (Francia Nemzeti Levéltár), 5AG5, Jacques Chirac elnöksége (1995–2007).
- A PHC Balaton Program hatástanulmánya (2016). Budapest, Francia Intézet.
- AUDIGIER, François – LAURENT, Sébastien-Yves eds. (2015): *Un historien du politique. Mélanges en l'honneur de Bernard Lachaise*. Párizs, Riveneuve.
- CADILHON, François (2005): *La Hongrie moderne 1450–1850*. Bordeaux, Presses universitaires.
- FIGEAC, Michel – DUMANOWSKY, Jaroslaw eds. (2010): *Le rayonnement de la France en Europe centrale du XVIIe siècle de nos jours*. Bordeaux, Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitain.
- LACHAISE, Bernard (2011): A francia nyelv oktatása Magyarországon. *Revue d'histoire diplomatique*, Vol. 125. No. 1.
- LACHAISE, Bernard (2012): France-Hongrie au Parlement sous la Ve République: histoire d'une amitié [Franciaország–Magyarország a parlamentben az V. Köztársaság alatt: egy barátság története]. In LACHAISE, Bernard – RICHARD, Gilles – GARRIGUES, Jean eds.: *Les territoires du politique. Hommage à Sylvie Guillaume*. Rennes, PUR. 177–186.
- LAREDO, Philippe – WALDTEUFEL, Philippe (1998): *A PAI Balaton értékelése*. Párizs, Innovációs Szociológiai Központ – Párizsi Bányászati Főiskola.
- Partenariats Hubert Curien (PHC) (2013): Elérhető: www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/diplomatie-scientifique/partenariats-scientifiques/partenariats-scientifiques-bilateraux/article/partenariats-hubert-curien-phc (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- PICHONNIER, Christopher (2015): La visite de Jacques Chirac en Hongrie (16–17 janvier 1997) [Jacques Chirac magyarországi látogatása (1997. január 16–17.)]. In AUDIGIER, François – LAURENT, Sébastien-Yves eds.: *Un historien du politique: Mélanges en l'honneur de Bernard Lachaise*. Párizs, Riveneuve. 246–263.

³⁶ A francia egyetem Orbán Viktor által 2000-ben kitűzött tervének kudarcáról lásd PICHONNIER 2015, 160.

³⁷ TOURMENTE–ANGLES 2016b, 1.

Szóbeli közlés: Julian Montemayor és a szerző beszélgetése, 2018. március.

TOURMENTE, Sylvie – ANGLES, Paul szerk. (2016a): A francia–magyar Hubert Curien Partnerség hatás-vizsgálata. A magyarországi Francia Nagykövetség feljegyzése ND-2016-516008, 2016. július 15.

TOURMENTE, Sylvie – ANGLES, Paul (2016b): A magyarországi francia nagykövetség feljegyzésének következtetései. A francia–magyar Hubert Curien Partnerségről szóló hatástanulmány ND-2016-516008, 2016. július 15.

www.compusfrance.org/fr/phc